

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

Особливості вокальної лірики Ігоря Стравинського

Виконала:

магістрантка II курсу, групи ММ1-М19
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Кишкіна Маргарита Сергіївна

Науковий керівник:

канд. пед. наук, професор
Печенюк М.А.

Рецензент: канд. пед. наук,
доцент Яропуд З. П.

ВСТУП

Творчість І. Стравинського, композитора минулого сторіччя, викликає великий інтерес у дослідників й до сьогодні. Про це свідчать численні праці, у яких щоразу відкриваються нові грані його творчості. Ознайомившись з працями науковців, результатами їх досліджень, ми зосередили увагу та тому, що І. Стравинський приваблює саме багатогранністю своєї творчої спадщини.

Час гострих соціально-економічних викликів, ставить перед мистецтвом загалом, а перед музичним – зокрема, завдання адекватного втілення образів світу, що так стрімко змінюється.

Наукові джерела, присвячені творчості композитора І. Стравинського, свідчать про актуальність обраної теми. Музикознавча література охоплює роботи вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них роботи музикознавців, таких як: Б. Асаф'єв – «Книга про Стравинського»; М. Друскін – монографія «Ігор Стравинський», у якій зібрано його найвагоміші праці композитора; Б. Ярустовський висвітлив основні риси еволюції музики І. Стравинського, періодизацію творчості, яку пов'язує з географічними змінами місця перебування композитора («російський, французький, американський періоди. Б. Ярустовському вдалося здійснити важливі кроки на шляху дослідження біографії композитора, що допомогло розповсюдити низку невідомих фактів. Перші книги Б. Ярустовського, Б. Асаф'єва та М. Друскіна не змогли одразу показати всю сутність композитора. Стислість тексту не дозволила повністю розкрити усі проблеми життя і творчості. Дослідженням феномену І. Стравинського займалися і зарубіжні науковці, серед них – Е. Вайт (Англія), Р. Тарускін (Франція), Х. Кірчмейер (Німеччина), Г. Штробель (Швейцарія), Р. Влад (Італія).

Водночас недослідженими залишаються питання особливостей саме вокальної лірики І. Стравинського. Необхідність вивчення творчості І. Стравинського, використання творів композитора у практиці роботи освітніх закладів полягає в їх більш широкому використанні. Все це і зумовило вибір

теми наукового дослідження – «**Особливості вокальної лірики І. Стравинського**».

Об'єкт дослідження – творча спадщина композитора І. Стравинського.

Предмет дослідження – жанрово-стильові особливості вокальної лірики І. Стравинського.

Мета дослідження – розкрити передумови жанрово-стильової еволюції творчості І. Стравинського; дослідити особливості вокальної лірики композитора.

Завдання дослідження:

- опрацювати філософську, історичну, музикознавчу, психолого-педагогічну, літературу з теми дослідження;
- окреслити історичні і соціальні передумови жанрово-стильової еволюції творчості І. Стравинського;
- простежити вплив української музики, фольклору на формування особистості композитора і його творчість;
- проаналізувати програми з музично-теоретичних дисциплін, сольного співу в музичних коледжах, збірки педагогічного матеріалу на предмет використання музичного спадку композитора;
- визначити жанрово-стильові особливості вокальної лірики композитора.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися такі **методи**: *теоретичні*: історико-культурологічний та методичний; пошуково-збирацький (вивчення наукових джерел та методичного матеріалу); аналіз, синтез, порівняння, конкретизація наукової інформації;

емпіричні: узагальнення наукового пошуку з проблеми вивчення творчої спадщини І. Стравинського, цілеспрямоване вивчення жанрово-стильових особливостей вокальної лірики композитора;

статистичні: опрацювання отриманих даних, упорядкування творів вокальної лірики І. Стравинського.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають концептуальні положення філософсько-естетичної, музикознавчої науки;

філософсько-естетичні положення про роль мистецтва у формуванні особистості; концептуальні положення мистецької творчості та мистецької комунікації.

Організація дослідження. Дослідження проводилося у три етапи.

На *першому* етапі (жовтень 2019 р.) виконано теоретичний аналіз історичної, культурологічної, музично-педагогічної, мистецтвознавчої та методичної літератури; розроблено теоретичну концепцію дослідження, визначено об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження.

На *другому* етапі (січень, вересень 2020 р.) вивчались передумови жанрово-стильової еволюції І. Стравинського, проаналізовано стан програми музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах; визначались основні періоди творчості композитора, жанрово-стильових особливості його вокальної лірики.

На *третьому* етапі (листопад 2020 р.) теоретично узагальнювались результати дослідження, здійснювалося формулювання загальних висновків, літературне оформлення дипломної роботи, оформлення літературних джерел.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання зібраного і впорядкованого матеріалу та вокального репертуару викладачами музичних дисциплін.

Апробація результатів дослідження здійснювалися безпосередньо в процесі пошукової діяльності автора. Основні його результати були оприлюднені на щорічних звітних наукових конференціях студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018-2020 рр.); на II Регіональній науково-практичній конференції «Гадей Ганицький і Поділля» (до 175-річчя від дня народження українського композитора, скрипаля, диригента, музично-педагогічного і культурного діяча) на тему «Український фольклор – джерело творчості І. Стравинського»; на II Регіональній науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (у рамках II регіонального музичного конкурсу «MusicUniFest-2019»).

Результати й основні положення проведеного дослідження висвітлені у збірнику наукових праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, стаття на тему «Ігор Стравинський і Україна» (2020 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (110 найменувань), додатку. Основний зміст роботи викладено на 74 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 85 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукової літератури, преси, даних, отриманих у бесідах з викладачами музичного мистецтва, дозволили об'єднати в цілісну картину виявлення особливостей творчості І. Стравинського і зробити наступні висновки:

1. Значний вплив на формування особистості композитора мали українська природа, музика, література та історія. Велику кількість своїх творів він писав саме на українській землі, а їхні джерела знаходив в українському фольклорі. Враження з дитинства залишили помітний відбиток у його пам'яті, особливо українська народна пісня. Традиційна культура Устилуга знайшла відображення у його творах. Це прослідковується у порівнянні із записами пісень і обрядів того краю. З одного боку йому допомагали нотні та літературні джерела з фольклору і етнографії, а з іншого – його спогади і власне композиторське уявлення, що майстерно поєднувалися.
2. Поділ художньої еволюції композитора на три періоди відбувався під впливом психофізіологічної зміни юнацьких, зрілих і пізніх років. Творча еволюція І. Стравинського пройшла три етапи. «Російський» пов'язаний із засвоєнням класичної національної традиції під впливом П. Чайковського, М. Мусоргського, М. Римського-Корсакова із внесенням у неї імпресіоністичних елементів під впливом К. Дебюсі та інших представників французької школи. «Неокласичний» період пов'язаний з відродженням класицизму і музики бароко. На третьому етапі композитор опрацьовує серійну техніку. Така універсальність виділяє І. Стравинського серед інших сучасників. Він намагався творити «в ногу з часом», але яку б манеру не обирав, завжди залишався самим собою, що підтверджує фактура, ритмічна організація та інструментування. Останній період є унікальним, манера письма повного досвідом композитора змінюється вже у похилому віці («Інтенсивність – екстенсивність – концентрація»).
3. І. Стравинський першим зробив спробу поєднання сучасної музики ХХ ст., переповненої дисонансами, з ідеєю «порядку», запозиченою з класицизму.

Композитор використовує терміни «порядок», «дисципліна», поняття конструкція і організація звукового матеріалу, шукає нову образність у лаконічному викладі і повільних темпах. Основою неокласицизму І. Стравинського стала якісна видозміна творів. Він підтримував те, що підкріплює його композиторську манеру, художній ідеал, і відштовхував те, що йому суперечить. Упродовж усієї творчості І. Стравинський надавав перевагу ритму. Важливо відмітити, що відчуття сучасності не покидало І Стравинського на усіх етапах творчої еволюції. Але ця сучасність оприділялася не лише модою, а його духовними інтересами і рівнем світосприйняття.

4. 3. Аналізуючи програми музично-теоретичних дисциплін у спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, робимо висновок, що вокальна лірика вивчається, але обмежено, це пояснюється складністю виконання творів виконавцями-початківцями; творчість композитора більш широко вивчається на заняттях з історії музики.

5. Стиль музики І. Стравинського проявляється у найвищій ступені художньої єдності, в основі якої лежить певний домінуючий принцип розвитку музичного матеріалу: тематизму, музичної мови, формотворення, принцип остинатності, перемінності і централізуючої єдності. Музиці композитора притаманні різні прояви стилю: національний, історичний, стиль творчого напрямку та індивідуальний музичний стиль. Національний музичний стиль І. Стравинського віддзеркалений у його вокальних творах за допомогою різних музичних засобів (ритму, мелодичних зворотів, особливою манерою виконання). Історичний музичний стиль композитора склався в різних часових проміжках (періоди творчості), у яких зосереджені особливості сприйняття мистецтва, філософії та естетики ним певного періоду. Стиль творчого напрямку тісно пов'язаний з історичним. Для нього характерними є такі механізми, які по своїй природі та структурі є спільними, як для композитора, так і виконавця. Індивідуальний музичний стиль І. Стравинського характеризується самовираженням особистості музиканта, його власне бачення уявної дійсності, особлива манера написання та виконання музичних творів, який змінюватися

разом з еволюцією митця. Жанрово-стильовими особливостями вокальної лірики є: вокальні – декламаційний, кантиленний та колоратурний. Працював він у таких стилях і напрямках, як імпресіонізм, неофольклоризм, фовізм, неокласицизм, джаз і додекафонія. Завдяки присутності значної кількості різноманітних стилів у творчій спадщині І. Стравинського, музичні критики називали його «композитором хамелеоном», «людиною тисяча одного стилю».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алфеевська Г. О. Симфонія псалмів: статті і матеріали. Москва: Музика, 1973. 276 с.
2. Алфеевська Г. С. Проблеми музичної науки. Москва: Рад. композитор, 1975. 354 с.
3. Альшванг А. О. Ідейний шлях Стравинського: монографія. Рад. Музика, 1933. 206 с.
4. Античная музыкальная эстетика / [отв. ред. В. П. Шестакова]. Москва: Музгиз, 1960. 303 с.
5. Антонечко В. Г. Світогляд і художня творчість. К.: Політвидав України, 1966. 88 с.
6. Асаф'єв Б. В. Книга про Стравинського: монографія. Ленінград : Музика, 1977. 256 с.
7. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс : кн. 1-2. 2-ое изд. Л. : Музгиз, 1971. 374 с.
8. Асмолов А. Г. Деятельность и установка. Москва: Изд-во МГУ, 1979. 151 с.
9. Бегак Б. Воспитание искусством. Москва: Просвещение, 1981. 94 с.
10. Безпальчий В. П. Праця і світогляд: Політвидав України, 1972. 178 с.
11. Беляев В. М., Мусоргський та ін: збірник статей. Москва: Музика, 1972. 128 с.
12. Біркан Р. Російська музика на рубежі ХХ століття. Ленінград: Музика, 1966. 478 с.
13. Боршуляк А. М. Історія інструментального виконавства: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Рута 180 с.
14. Брагінська Н. О. Сліди легендарної бібліотеки: про клавiри Берліоза зі збірника Ф. Г. Стравинського в нотному фонді Санкт-Петербурзької консерваторії.// Opera musicologia Санкт-Петербурзька консерваторія ім. М. А. Римського-Корсакова, 2010. №2. С. 21-40.
15. Булавинцева Ю. В. Реконструкція традицій в реквіємі романтичної епохи : автореф. дис. канд. мист. Москва, 2009. 26 с.

16. Быстрицкий Е. К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие. / Отв. ред. В. П. Иванов ; АН УССР ин-т философии. К. : Наук. думка, 1991. 200 с.
17. Варунц В. П. І. Стравинський. Переписки з російськими кореспондентами: матеріали до біографії. Москва: Композитор, 1998. Т. 1. 551 с.
18. Варунц В. П. Музичний неокласицизм : історичний нарис. Москва : Музика, 1988. 80 с.
19. Варунц В. П. Публіцистика І. Ф. Стравинського та С. С. Прокоф'єва як проблема джерелознавства і музикознавства: автореф. канд. мист.: Москва, 1994. 32 с.
20. Василенко В. О. Цінність і оцінка. К. : Наук. думка, 1964. 159 с.
21. Веремьев А. А. Эстетическая культура личности. // Искусство и образование. 2004. № 3. С. 14-28.
22. Вершиніна І. Я. Ранні балети Стравинського : моногр.. Москва, 1967. 221 с.
23. Виноградова Н. А. Китайський пейзажний живопис. Москва: Мистецтво, 1972. 250 с.
24. Воеводін А. П. Естетика-граматика почуттів / Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць. К. : Віпол, 2003. Вип. 11. С. 8-14.
25. Волик Л. В. Полікультурний світогляд майбутнього вчителя – актуальна проблема сучасної професійної освіти / Педагогіка і психологія професійної освіти. 2003. № 3. С. 77-85.
26. Володин Э. Ф. Искусство и мировоззрение. М. : МГУ, 1982. 174 с.
27. Выготский Л. С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. 5-е изд, испр. и доп. М. : Лабиринт, 1997. 416 с.
28. Гаврилюк П. И. Эстетическая культура и социальный прогресс. К. : Наук. думка, 1978. 244 с.
29. Гачев Г. Д. Содержательность художественной формы. Москва: Просвещение, 1968. 303 с.
30. Гегель Г. Ф. Феноменологія Духа. Москва, 1959. Т. 4. С. 262.

31. Гітун Н. І. Естетичне світопереживання в життєдіяльності людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук: спец. 09.00.08. К., 1999. 18 с.
32. Гливинський Г. І. Культура – Релігія – Церква. Новосибірськ, 1992. 404 с.
33. Головинський Г. Л. Композитор і фольклор: нариси. Москва: Музика, 1981. 225 с.
34. Григор'єва Г. В. Музика і сучасність (про фольклор) Москва: Музика, 1969. 322 с.
35. Губер Р. Всесвітня історія музики: навч. посіб. Москва: Музгіз, 1960.
36. Гудзи М. Японський театр Кабукі. Москва: Прогрес, 1969. 260 с.
37. Гусев Ю. А. Познане и творчество // Логико-гносеологические проблемы художественного творчества. Минск : Университетское, 1987. 254 с.
38. Доля В. Є. Теоретико-пізнавальні і психологічні аспекти формування наукового світогляду. К. : Знання, 1980. 48 с.
39. Друскин М. С. Нариси. Статті. Замітки. Ленінград: Рад. композитор, 1987. 305 с.
40. Друскін М. С. Ігор Стравинський: монографія. Ленінград: Рад. композитор, 1982. 208 с.
41. Дубравська Т. Н. Історія поліфонії : навч. посіб. Москва: Музика, 1996. 413 с.
42. Дьячкова Л. І. Радянська музична культура. Москва: Музика, 1980. 456 с.
43. Дьячкова Л. С. І. Ф. Стравинський: статті і матеріали. заг ред. Ярустовського. Москва : Рад. композитор, 1973. 521 с.
44. Естетика : навч. посіб. / [М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовий та ін. / за ред. В. О. Лозового]. К. : Юрінком Інтер, 2004. 208 с.
45. Загайкевич М. П. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. К., 1960. 190 с.
46. Задерацький В. П. Поліфонічне мислення І. Стравинського: монографія. Москва : Музика, 1980. 287 с.
47. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. М. : Политиздат, 1986. 223 с.
48. Зінченко А. Л. Народна культура Поділля: монографія. Вінниця, 2004. 236 с.

49. Из истории музыкального воспитания : хрестоматия / [сост. О. Апраксина]. Москва: Просвещение. 1990. 207 с.
50. Івушкіна О. В. Формування світовідношення студентів коледжу культури і мистецтв засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти. Луганськ, 2002. 20 с.
51. Каган М. С. Начало эстетики. Москва: Искусство, 1964. 210 с.
52. Кальченко Е. В. Меса в музика ХХ століття: дис. ... канд. мист. Ростов н/Д, 2016. 281 с. 9
53. Кант И. Сочинения: в 6 т. Москва: Мысль, 1966. Т. 5. С. 331.
54. Киященко Н. И. Искусство и духовный мир человека. М. : Знание, 1983. 62 с.
55. Климчик Т. В. Програма з предмету «Сольний спів» для музичних коледжів. К. : Держ. метод. центр навч. закл. культури і мистецтв, 2004. 24 с.
56. Коршунов А. М. Познание и деятельность. 1967. С. 15.
57. Костюк А. Г. Эстетические аспекты восприятия музыки. Проблемы музыкальной культуры. К., Вып. 2. С. 143.
58. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. К. : Наукова думка, 1965. 115 с.
59. Кубланов Б. Г. Эстетическое чувство и искусство. Львов : ЛВ Львов. ун-та, 1956. 63 с.
60. Кульова В. Зрослись душею, сплелись корінням: зб. іст. нарисів. Київ: Успіх і кар'єра 2008. 222 с.
61. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. Изд-во 2-е. Москва: Политиздат, 1977. 304 с.
62. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва: Смысл, 1992. 17 с.
63. Лобзакова Є. Е. Взаємодія світської і релігійної традицій в творчості російських композиторів ХІХ – початку ХХ століття: автореф. дис. ... канд. мист. Ростов н/Д, 2007. 18 с.

64. Лосев А. Ф. Античная музыкальная эстетика [вступ. очерк и предисл. В. П. Шестакова]. Москва: Музгиз, 1960. 304 с.
65. Мазепа В. І. Художнє пізнання дійсності. К. : Знання, 1979. 21 с.
66. Малахов В. А. Искусство и человеческое мироотношение : монография. К. : Наукова думка, 1988. 216 с.
67. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва: Музыка, 1976. 254 с.
68. Миропольська Н. Є. Формувати почуття прекрасного. К., 1987. 32 с.
69. Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації: навч. посіб. Київ: Клякса, 2012. 272 с.
70. Мохова М. Н. Жанрово-стильові тенденції класичної і сучасної музики. Ленінград: Музыка, 1980.
71. Мохова Н. К. Про останній твір великої форми Стравинського: статті, спогади. Москва: Радянський композитор, 1985. 275 с.
72. Музична енциклопедія. редкол.: Ю. В. Келдиш та ін. Москва: Рад. енциклопедія, 1998. С. 580.
73. Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки. Москва: Музыка, 1988. 254 с.
- а. Назаренко І. К. Мистецтво співу: хрестоматія. Москва: Державне музичне видавництво, 1963. 512 с.
74. Нейнгауз Г. Г. Размышления. Воспоминания. Дневники. Избранные статьи. Письма к родителям. Москва, 1983. С. 19.
75. Овсянников М. В. Мироззрение и художественное творчество / под ред. Э. И. Монозона. Москва: Просвещение, 1985. С. 192.
76. Овчинников В. С. Мироззрение как явление духовной жизни общества. Ленинград. : Изд-во ЛГУ, 1978. 100 с.
77. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. : КНУКіМ, 2006. 188 с.
78. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва : навч. посіб. К. : Знання України, 2004. 264 с.
79. Оннегер А. Я – композитор: автобіографія. Ленінград: Музгиз, 1963.

80. Павлов Д. Стилізація в творчості Ігоря Стравинського – феноменальне явище в мистецтві ХХ століття. Альманах сучасної науки і освіти. Тамбов: Грамота, 2012. № 12 (67). Ч. II. С.121
81. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К. : Освіта України, 2008. 274 с.
82. Паісов Ю., І. Ф. Стравинський. Статті і матеріали: статті і матеріали. Москва: Радянський композитор, 1977. 216 с.
83. Попова Т. В. Шляхи до музики: навч. посіб. Москва: Рад. Росія, 1966. 120 с.
84. Пролеєв С. В. Духовность и бытие человека. АН Украины, ин-т философии ; отв. ред. Е. К. Быстрицкий. К. : Наук. думка, 1991. 112 с.
85. Рапацька Л. О. Історія російської музики: навч. посіб. Москва: Владос, 2001. 450 с.
86. Раппопорт С. Х. Искусство эмоции. М. : Музыка, 1968. 160 с.
87. Репринцев А. В. Эстетическое отношение личности к действительности : сущность, структура, формирование; ред. Б. З. Вульфов. Курск : Курск. гос. пед. ун-т, 2000. 182 с.
88. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтва. // Мистецтво та освіта. 2001. № 3. С. 10-13.
89. Рудницька О. П. Українське мистецтво у полікультурному просторі: навч. посіб. Київ: Ексоб, 2000. 208 с.
90. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. АПН України, ін-т. педагогіки і професійної освіти. К. : ІЗМІ, 1998. 247 с.
91. Савенко. С. І. Світ Стравинського: моногр. Москва: Композитор, 2001. 328 с.
92. Світогляд і духовна творчість : [зб. наук. праць / відп. ред. К. П. Шудра, Є. І. Андрос]. К. : Наук. думка, 1993. 173 с.
93. Смірнов В. С. Творче формування І. Ф. Стравинського. Ленінград : Музыка, 1970. 149 с.
94. Стахевич Г. О. З історії вокально-виконавських стилів: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2013. 176 с.

95. Стравинська К. Ю. Про Стравинського і його близьких: листи і спогади. Ленінград : Музика, 1978. 209 с.
96. Стравинський І. – публіцист і співрозмовник. заг ред. В. Варунца. Москва: Радянський композитор, 1988. 502 с.
97. Стравинський І. Ф. Хроніка мого життя: біографія. Москва: Композитор, 1963. 464 с.
98. Стравинський І. Ф.. Статті. Спогади. Москва: Радянський композитор, 1985. 456 с.
99. Стравинський І.Ф. Діалоги. Спогади. Роздуми. Ленінград: Музика, 1971. 414 с.
100. Стравинський та Україна. Матеріали міжнародної наукової конференції. Луцьк, 1994. 159 с.
101. Українське мистецтво в полікультурному просторі. За ред. О.П.Рудницької, К. : ЕксОб. 2000. 205 с.
102. Уланова С. І. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання. Від античності до початку 20 століття. К. : Знання України., 2002. 326 с.
103. Уланова С. І. .Нариси історії європейської музичної освіти і виховання. // Від античності до початку ХІХ ст. К. : Знання України, 2002. 325 с.
104. Фарбштейн А. А., Дніпров В. Д. Криза буржуазної культури і музика: статті Москва: Музика, 1973. 208 с.
105. Шип С. Музична форма від звуку до стилю : навч. посіб. К. : Заповіт, 1998. 367 с.
106. Шульгіна В. Д. Нариси історії української музичної культури: монографія. Київ: ДАКК 2007. 275 с.
107. Юцевич С. Ю. Музика: словник-довідник. Тернопіль: Богдан, 2003. 352 с.
108. Ярустовський Б. М. Ігор Стравинський: монографія. Ленінград : Музика, 1982. 258 с.
109. Walsh S. Stravinsky: A Creative Spring. Russia and France. New York: Alfred A. Snopf, 1999. 597 p.